

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ

УДК 327 (091) «- 2/06» (075.8)
DOI: 10.31651/2076-5908-2025-3-118-125

Олена ТІТКА

кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького, м. Черкаси, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3632-7534>
e-mail: cherkassy_2013@ukr.net

МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ АНТИЧНИХ ДЕРЖАВ ПІВНІЧНОГО ПРИЧОРНОМОР'Я В ЧАСИ ГРЕЦЬКОЇ КОЛОНІЗАЦІЇ (V–I ст. до н. е.)

Анотація. У статті, з огляду на відсутність у вітчизняній історіографії спеціальної праці, присвяченої міжнародним відносинам північно-причорноморських держав у V–I ст. до н. е., ставиться **мета** провести їх комплексний аналіз. **Наукова новизна** полягає у тому, що матеріали публікації сприятимуть більш повному осмисленню як історії регіону зокрема, так і вітчизняної історії загалом в означений хронологічний період, матимуть практичне застосування у навчальному процесі. **Висновки.** Констатовано, що міжнародні зв'язки античних держав Північного Причорномор'я в часи грецької колонізації V–I ст. до н. е. відігравали важливу роль в їх економічному і політичному становищі.

Ключові слова: північнопонти́ська грецька колонізація, античні держави Північного Причорномор'я, міжнародні відносини, торгово-економічні, соціально-політичні й культурні відносини, варварські племена, метрополії, міста Егеїди і Понту.

Olena TITKA

candidate of Historical Sciences, associate Professor of the Department of World History and International Relations, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Cherkasy Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3632-7534>
e-mail: cherkassy_2013@ukr.net

INTERNATIONAL RELATIONS OF THE ANCIENT STATES OF THE NORTHERN BLACK SEA IN THE TIME OF GREEK COLONIZATION (V–I CENTURY BC)

Abstract. Given the lack of a special work in the national historiography on international relations of the North Black Sea states in the V-I centuries BC, the **article aims** to conduct a comprehensive analysis of them. **The scientific novelty** is that the materials of the publication will contribute to a more complete understanding of both the history of the region in particular and national history in general in the specified chronological period, and will have practical application in the educational process. **Conclusions.** It is stated that the international relations of the ancient states of the Northern Black Sea region during the Greek colonization of the V-I centuries BC played an important role in their economic and political situation.

Keywords: *North Pontic Greek colonization, ancient states of the Northern Black Sea region, international relations, trade and economic, socio-political and cultural relations, barbarian tribes, metropolises, cities of Aegean and Pontus.*

Постановка проблеми. В історії України важливе місце займає період існування в Північному Причорномор'ї впродовж V–I ст. до н. е. античних держав. Їхнє населення в межах означеного хронологічного періоду ефективно експлуатувало родючі землі, розвивало різноманітні ремесла і промисли, підтримувало тісні торгово-економічні, соціально-політичні, культурні контакти з середземноморським античним світом та з місцевими племенами причорноморських степів, створило багату матеріальну і духовну культуру.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історія античних держав Північного Причорномор'я має ґрунтовне висвітлення в багатьох наукових працях зарубіжних і вітчизняних вчених, зокрема, В. Латишева, К. Косцюшко-Валюжинича, В. Дьякова, Б. Фармаковського, В. Гайдукевича, В. Блаватського, Д. Шелова, Л. Славіна, І. Круглікової, В. Зубара, П. Каришковського, Ю. Виноградова, А. Русяєвої, С. Крижицького, В. Кадєєва, Т. Самойлової та ін. Нагромаджений дослідниками великий фактичний матеріал також осмислений і синтезований у спеціальних розділах українських фундаментальних видань – «Археологія Української РСР» [1], «Давня історія України» [5], «Історія античних цивілізацій» [2] тощо. Аналіз історіографічного доробку проблеми свідчить, що дослідники ґрунтовно описали специфіку формування і розвитку північнопричорноморських полісів, їх державного устрою та структур, розвитку аграрного сектору, ремісничого виробництва, торгівлі, охарактеризували культурні надбання, побут і релігію та багато інших аспектів. Однак у цьому доробку відсутні спеціальні праці, присвячені міжнародним відносинам цих держав в означений період і вони, як правило, аналізуються фрагментарно в контексті інших питань.

З огляду на зазначене, **метою** публікації є комплексний аналіз міжнародних відносин античних держав Північного Причорномор'я в V–I ст. до н. е. Матеріали публікації сприятимуть більш повному осмисленню як історії регіону, зокрема, так і історії українських земель загалом.

Виклад основного матеріалу. Античні держави Північного Причорномор'я були засновані грецькими колоністами у VII–I ст. до н. е. під час «Великої грецької колонізації», яка значно розширила межі античного світу. Заснування греками колоній на території Північного Причорномор'я, в якому простежується декілька етапів, було зумовлене специфікою соціально-економічного і політичного розвитку давньогрецького суспільства та місцевих північнопричорноморських племен, а в основі колонізації лежали експлуатація родючих земель, розвиток різноманітних ремесел, торгівля і рибний промисел.

Протягом майже тисячолітнього існування північно-причорноморські античні держави мали різноманітні за обсягами і змістом міжнародні відносини. Насамперед, варто виділити міжетнічні відносини в межах самих полісів. Населення, заснованих греками поселень, було етнічно неоднорідним, але в самих античних полісах, безперечно, переважало грецьке населення. Крім них, на поселеннях мешкали представники різних етносів: в Ольвії – скіфи та фракійці, в Тірі – гети, в Херсонесі – таври та скіфи, на Боспорі – сінди, меоти, а згодом – вихідці зі сарматських племен [5, с. 246]. Греки-колоністи у повсякденному житті тісно контактували з представниками місцевих причорноморських племен і відносини між ними, загалом, були дружніми та взаємовигідними. Так, наприклад, тісні контакти Ольвії з сусідніми спільнотами, яких грецькі автори називали скіфоеллінами, або мікселлінами, й які були скіфами, що прийняли грецьку мову та деякі риси грецького способу життя і культури, зумовили їхнє проникнення до складу ольвійського населення. За свідченням Геродота, в Ольвії V ст. до н. е. існував навіть палац скіфського царя Скілура, який регулярно брав участь у громадських святах і релігійних обрядах [2, с. 307].

У IV ст. до н. е., внаслідок переміщення кочових племен, сармати просуваються на захід, витісняють скіфів і посідають їхні терени. Частина скіфів відходить до гирла Дунаю,

де утворюється держава в районі Добруджи (так звана Мала Скіфія). Натомість більша їхня частина переселяється у степовий Крим, де в середині III ст. до н. е. у безпосередньому сусідстві з грецькими містами Херсонес, Феодосія, європейським Боспором, виникає сильне Скіфське царство зі столицею в м. Неаполь (суч. Сімферополь), створенням якого скіфи надовго сконцентрували в собі ту зовнішньополітичну силу, від якої залежала доля як греків-колоністів, так і багатьох дрібних варварських племен і об'єднань [2, с. 487; 5, с. 245]. Постійні, впродовж віків взаємовідносини з варварським світом, наклали відбиток на суспільне життя та культуру північнопричорноморських міст. Зокрема, елліни досягли помітних успіхів в організації своєї оборонної системи і військової справи. Незважаючи на постійні демографічні зміни й міграційні процеси у середовищі кочівників, їхні періодичні грабінницькі вторгнення на аграрні території еллінів і данницькі побори, жодна з античних держав регіону не була завойована чи знищена кочівниками. Тому, за розвитку переважно мирних відносин між греками та скіфами, по суті стався найбільший розквіт як грецьких міст, так і Скіфії, адже благополуччя кожної сторони залежало від розуміння вигідності для них саме економічних контактів, а не військових конфліктів.

Північнопричорноморські поліси від початку намагалися підтримувати з варварською периферією тісні економічні відносини. Так, Ольвія поставляла скіфським племенам вино, посуд, ювелірні, металеві та ткацькі вироби, парадну кераміку, зброю, дзеркала, а вивозили від них продукцію скотарства, промислів, сировину для металургії, рабів для Егейської Греції. Через Ольвію вивізні товари з Греції та вироби ольвійських ремісників поширювалися по Дніпру і Бугу значною територією Південної України аж до сучасного Києва. Це відзначав і Геродот, який відвідав Ольвію у 1440-х рр. до н. е. Отже, маючи можливість використовувати господарські ресурси обширної зони Північного Причорномор'я, Ольвія відігравала помітну роль економічного центру в долі тогочасного грецького світу [2, с. 307]. Завдяки зв'язкам ольвіополітів і різноетнічного населення в Нижньому Подніпров'ї було створено розгалужену мережу аграрних поселень, в організації, господарстві і культурі яких була помітна еллінізація [5, с. 247]. Переважно миротворча політика грецьких полісів, їхня висока культура й тісні контакти з варварськими племенами сприяли швидкому формуванню у них процесів державотворення й ускладнення соціального розвитку, що відзначав навіть Геродот [4, с. 108]. Однак поступово масштаб обмінних відносин з варварським світом скорочується й у II ст. до н. е. зменшується до мінімуму [5, с. 320–326].

Торгово-економічні зв'язки з варварськими племенами мали й інші північнопричорноморські грецькі поліси. Так, Боспорська держава за правління Археанакідів (480–438 рр. до н. е.) мала активні відносини з найрозвиненішими місцевими племенами сіндів і меотів, яких боспорські греки цінували за високо розвинене землеробство. Сінди навіть дозволили заснувати грекам на своєму узбережжі колонії й досить швидко оцінили їхні надбання. При Археанакідах сіндська знать встановила навіть культурні та родинні відносини з аристократією грецьких міст, особливо азійської частини Боспору і Німфею [5, с. 254]. Розширенню торгівлі з місцевим населенням сприяло заснування Боспором в середині III ст. до н. е. на меотійському узбережжі в гирлі р. Дон, в центрі розселення варварських племен, міста Танаїс. Зокрема, Страбон так писав про нього – «служував загальним торговим місцем для азійських і європейських кочівників і для тих, хто приїздив озером з Боспору, перші поставляли рабів, шкури тощо, а інші, взамін, привозили на судах сукні, вино й інші товари, властиві цивілізованому способу життя» [12, с. IX, 2, 3].

Важливою складовою міжнародних відносин північнопричорноморських грецьких полісів були зв'язки з Егейською Грецією, що накладало помітний відбиток на соціально-економічний, політичний і культурний розвиток. Особливо тісними були відносини з містами-метрополіями. Більшість поселень були засновані колоністами з Іонії, за лідерства Мілету, хоча участь у колонізації брали й вихідці з інших грецьких міст – Теоса, Фокеї, Гераклеї, Ефеса, Клазомен, Колофона та ін. Окремі поліси зміцнювали політичні зв'язки

з метрополіями шляхом укладання спеціальних покровительських договорів. Так, у V ст. до н. е. Ольвія уклала договір про ісополітію (спільне громадянство) зі своєю метрополією Мілетом. Згідно з ним громадяни обох полісів мали рівні права як в метрополії, так і в колонії: відправляти культу в одних святилищах, ателії (звільнення від податків, державних повинностей тощо), займати державні посади, проєдрії (займати почесні місця), брати участь у змаганнях, розглядати справи у судах. У 329–328 рр. до н. е. договір було поновлено, що значною мірою було пов'язано з облогою Ольвії римськими військами під керівництвом Зопріона [2, с. 308, 317]. У числі 18 міст, з якими Ольвія ще й у II ст. до н. е. підтримувала відносини і представники яких проживали в ній, значиться і Мілет. Це свідчить про те, що Мілет упродовж віків був надійним захисником у ольвійських інтересів у міжнародній політиці.

Проте такі відносини між іншими колоніями та їхніми метрополіями не були постійними. Так, зокрема, не завжди сталими були відносини Херсонеса з Гераклесю через меркантильні інтереси метрополії, яка прагнула забезпечити себе за рахунок колонії, що не могло не викликати незадоволення з її сторони в періоди, коли поліс не потребував підтримки метрополії. Між окремими причорноморськими полісами вже з V ст. до н. е. існували тісні контакти, що знаходило вияв у наданні проксеній і політій, з допомогою яких вони одержували право на безмитну торгівлю та інші привілеї. Найтриваліші і найміцніші зв'язки існували між Ольвією і Херсонесом Таврійським, що було пов'язано з дотриманням обома полісами однакових за суттю і характером контактів з містами Південного і Західного Понту [5, с. 240–241; 6, 28–33, 11, с. 11–14]. Основними статтями імпорто-експортної торгівлі між понтійськими центрами, товари яких були дешевшими, ніж з більш віддалених місць, були вино, олія, посуд, мед, риба й, можливо, раби [9, с. 54–56].

Античні міста Північного Причорномор'я мали активні зв'язки, зокрема торгово-економічні, з численними містами Егеїди, які, залежно від політичних ситуацій і економічного становища, періодично змінювалися. Так, у VI ст. до н. е. основна роль у цих зв'язках належала іонійським і острівним центрам – Мілету, Клазоменам, Хіосу, Самосу, Родосу, а також Коринфу і Афінам. У V–IV ст. до н. е., після розгрому іонійських міст персами, домінуючу роль зайняли зв'язки з Афінами, вплив яких на політичне, економічне й культурне життя всіх без винятку північнопричорноморських держав був надзвичайно великим. Взаємна зацікавленість у таких зв'язках зросла з другої чверті V ст. до н. е., що було пов'язано з формуванням Афінського (Делоського) морського союзу (близько 478 р. до н. е.), до якого увійшла й Ольвія. Пізніше Афіни використали союз для утворення ширшого об'єднання – Афінської архе, члени якої не тільки повинні були платити постійну данину Афінам, а й виконувати інші зобов'язання. Зокрема, форос Афінам платила й Ольвія. Дослідники припускають, що вождь афінської демократії і стратег Перикл, який з метою підтримки впливу Афінського морського союзу здійснив у 30-х рр. V ст. до н. е. свою експедицію у Понт, перетнув Чорне море прямим шляхом до гирла Борисфена й побував у Ольвії [5, с. 303–304].

Завдяки активному пропагуванню Афінами своєї ідеології і культурних цінностей, в усіх великих центрах Північного Причорномор'я зростали демократичні настрої, а в Ольвії та Тірі встановилася демократична форма правління [5, с. 240–241]. Зокрема, Ольвія мала аналогічні з Афінами державні установи – Народні збори, Раду, магістратури. З середини V ст. до н. е. в мову ольвіополітів, яка раніше зазнавала сильного впливу іонійського діалекту, проникають елементи аттичного. В релігійному житті значну роль почали відігравати, шановані в Афінах, культу – Афіни, Зевса, Афродіти. В мистецтві вплив виявився у ввезенні в Ольвію товарів аттичних митців, в полісі були відомі твори видатних аттичних керамістів – Епиктета, Олтоса, Нікосфена, Епелея. В архітектурі й будівництві використовуються, привезені з Аттики, архітектурні деталі, можливо, деякі громадські споруди зводилися за участю афінських архітекторів [5, с. 304].

Здолавши після облоги Зопріона (у 331 р. до н. е.) короткочасну кризу, Ольвія від початку III ст. до н. е. переживала період бурхливого піднесення господарства і досягла

найвищого за всю історію поліса економічного розвитку, що зумовило подальше розширення зовнішньоторгівельних зв'язків з Афінами й іншими центрами метрополії та античними містами Припонтійського регіону. Водночас відбувалася переорієнтація в напрямках торгівлі та зміна традиційних контрагентів ольвійської торгівлі на нових, зокрема, таких, як Синопа, Родос, Делос, Пергам, Коринф, Олександрія. Особливо важливими були торгові зв'язки з Родосом, через який Ольвія могла одержувати єгипетський хліб у неврожайні роки. До того ж Родос широко торгував своїм вином і був посередником у торгівлі з середземноморськими островами. Від середини III ст. до н. е. відбувається поступовий занепад Ольвії, коли внаслідок варварської навали припиняє існування більшість поселень сільської хори. Внаслідок ускладнення відносин між понтійськими полісами Ольвія біля 260 р. до н. е. була втягнута у війну із колись дружнім полісом Істрією і Калатісом, який намагався контролювати гавань у Томах [7, с. 101–102; 10, с. 43–45].

У другій половині II ст. до н. е. скіфський цар Скілур підкорив Ольвію, що втім не принесло їй полегшення, адже труднощі посилювалися розривом традиційних економічних зв'язків з причорноморськими і середземноморськими центрами. За таких умов Ольвія звернулася по допомогу до царя понтійської держави Мітридата VI Євпатора, який зміг звільнити місто від скіфів, а в останньому десятиріччі II – першому десятиріччі I ст. до н. е. Ольвія вже на правах автономного міста увійшла до складу держави Мітридата VI, у складі якої перебувала до 63 р. до н. е. Залежність Ольвії від Мітридата мала переважно воєнно-політичний характер, причому права автономії міста поступово скорочувалися, погіршувалося його економічне становище. Позбавлена понтійського захисту Ольвія була завойована гетським правителем Беребістою в 48 р. до н. е. і повністю зруйнована [8, с. 12–19].

Взаємозв'язки з Афінами й іншими містами Егеїди займали важливе місце і в житті Боспору. Вже в 1390-ті рр. до н. е. між Боспором і Афінами було укладено спеціальну угоду, якою передбачалася видача злочинців і підозрілих осіб, котрі могли переміщуватися з Боспору в Аттику, а також відповідне судочинство. Боспор відіграв важливу роль в економічному житті Еллади, яка полягала, зокрема, в його активній хлібній торгівлі та безперебійному постачанні Афінам й іншим містам Егеїди з високорозвиненим ремісничим виробництвом аграрної продукції. Налагодивши прибуткове зернове господарство, правителі Боспору, з метою власного збагачення, надали Афінам, які після Пелопоннеської війни позбулися сицилійського ринку і відчували гостру потребу в зерні, права його привілейованого експорту з Пантикапею і Феодосії, звідки до Афін щорічно ввозилося до 1 млн пуд. хліба, а за декілька років, через порт Феодосії було вивезено біля 5, 25 млн пуд. зерна [2, с. 306]. У значній кількості експортувалася і риба, зокрема осетрина, яка мала великий попит у афінян, продукти тваринництва – шерсть, шкури та ін. В обмін за хліб, солону рибу і різну сировину Боспор отримував із Греції оливкову олію, вино, високоякісні ремісничі товари. Боспорські династи використовували багатий досвід афінських моряків вербуючи їх для навчання своїх команд і зміцнення флоту, з метою забезпечення нормального функціонування торгових шляхів на Понті. Одночасно, крім Афін, Боспор підтримував тісні торговельні стосунки із Херсонесом, Синопою і Гераклеєю Понтійською в Південному Причорномор'ї, островами Фасос, Хіос, Лесбос, із Коринфом та іонійськими містами [5, с. 248, 263].

У III – першій половині II ст. до н. е. Боспорське царство було органічною частиною елліністичного світу й зберігало з ним найрізноманітніші контакти. Так, у 287 р. до н. е. цар Спарток III пожертвував Афінам 37 тис. пуд. хліба. У середині III ст. до н. е. боспорське посольство прибуло до Єгипту, де провело переговори з представниками могутнього Птолемея II, у тому числі щодо розмежування сфер хлібної торгівлі. У середині II ст. до н. е. боспорський цар Перисад V і цариця Камасарія здійснили пожертви храму Аполлона в Дельфах і в Бранхідах, поблизу Мілета. Як сильна держава Боспор здійснював підтримку Херсонесу проти скіфської навали. Про Силу Боспору свідчить той факт, що Скіфське царство у Криму зберігало певну лояльність щодо його кордонів. Проте до середини II ст. до н. е. становище в Боспорській державі помітно змінилося: приходять у запустіння

сільські поселення і помістя (приміром, Тиритака і Німфей), погіршується загальноекономічна ситуація, загострюються соціальні протиріччя, що вилилося у повстання скіфського населення 107 р. до н. е. на чолі з Савмаком. Не маючи ані сил, ані можливостей впоратися з проявами соціально-економічної і політичної кризи, царююча династія звернулася за допомогою до могутнього Мітрідата, який придушив повстання. У 106 р. Боспор втратив незалежність і став однією із сатрапій Понтійського царства Мітрідата VI [2, с. 491].

Різноманітними за змістом були міжнародні зв'язки і, заснованого у 422–421 рр. до н. е., Херсонеса – єдиного у Північному Причорномор'ї дорійського центру – переселенцями із Гераклеї Понтійської. Його початок пов'язаний з неспроможністю місцевих ремісників наприкінці V до н. е. повністю забезпечити потреби населення товарами місцевого виробництва, що змусило Херсонес від початку розвивати зовнішньоекономічні зв'язки з південнопонтійськими центрами. Вже у IV ст. до н. е., у зв'язку з освоєнням прямого морського шляху через Чорне море, в економіці міста певну роль починає відігравати транзитна торгівля, проте зовнішньополітичне становище і відсутність на його околицях вигідних контрагентів серед варварського населення не дозволили йому стати в цей період важливим центром посередницької торгівлі [5, с. 285–286].

Наприкінці IV ст. до н. е., у зв'язку з приєднанням Херсонесом обширних областей в Північно-Західному Криму, налагоджуються торговельні зв'язки прямим шляхом через Чорне море з містами Балканської Греції. Водночас встановлюються тісні торговельні відносини з Ольвією, босфорськими містами, зі скіфами, а також Нижнім Подніпров'ям і Нижнім Подонням, куди через Ольвію і Боспор вивозилися великі партії херсонеського вина. Однак, відзначаючи розвиток зовнішньої торгівлі в означений період, не слід перебільшувати значення посередницької діяльності херсонеських купців й особливо торгівлі з глибинними районами Північного Причорномор'я, оскільки основними регіонами, з якими місто підтримувало стійкі економічні зв'язки, були Північно-Західний і Західний Крим. Ймовірно, в обмін на зерно, через Херсонес до населення цього регіону надходили товари, що привозилися з інших регіонів античного світу. Така посередницька торгівля дозволяла не тільки одержувати товари, які не вироблялися у місті, а й гарантувати певний зиск від митних операцій [2, с. 488–489].

У першій половині III ст. до н. е. Херсонес, у зв'язку з погіршенням зовнішнього і внутрішнього становища, через воєнну активність скіфів і поступову втрату своїх володінь у Північно-Західному Криму, внаслідок їхньої експансії, в зовнішній політиці переорієнтовується на Понтійське царство і приєднується до договору понтійського царя Фарнака з Римом (179 р. до н. е.), на основі якого здобув можливість одержати реальну військову допомогу. Крім цього, з понтійським царем було укладено і окремих договір, згідно з яким, Понтійська держава зобов'язувалася надати допомогу Херсонесу у військових діях проти сусідніх варварів. До середини II ст. до н. е. скіфи захопили майже весь Північно-Західний Крим і загроза нависла над самим Херсонесом, тому місто, посилаючись на старий договір з Фарнаком звернулося по допомогу до царя Понту Мітрідата VI Євпатора. Направлені понтійським царем у Херсонес війська за три роки війни (110 – 107 рр. до н. е.) відкинули скіфів від міста і повернули йому деякі втрачені території, а сам Херсонес увійшов до складу утвореної держави Мітрідата VI (110 р. до н. е.) і для його захисту залишився понтійський гарнізон [12, VII, 3, 17; 2, с. 490; 5, с. 294 – 295].

Про міжнародні зв'язки ще одного з важливих економічних і культурних центрів Північно-Західного Причорномор'я – Тіри – є небагато відомостей. Джерела VI–V ст. до н. е. свідчать, що від часу заснування міста до нього тяжіло варварське населення Нижнього Подністров'я і частково Дністро-Дунайського Межиріччя, а серйозною загрозою для його незалежності були скіфи. За археологічними даними, Тіра з кінця V ст. до н. е. мала тісні економічні, політичні й культурні зв'язки з античними центрами Західного Причорномор'я й Ольвією [3, с. 210], а з IV ст. до н. е. простежується перебування міста під певним впливом Афін, і, можливо, воно було залучене до складу Афінського морського союзу.

Серед торговельних контрагентів зовнішньої торгівлі перших поколінь тіритів аграрною продукцією в обмін на античний імпорт були Істрія, Аттика і Хіос [5, с. 33].

У другій половині IV ст., коли Північно-Західне Причорномор'я стало ареною військових конфліктів між македонською армією, з одного боку, і скіфами, а пізніше з гетами – з другого, які стали провідною політичною силою і поступово витісняли скіфів і македонців, Тіра у своїй зовнішній політиці прагнула зберегти дружні відносини з варварським оточенням і нейтралітет щодо воєнних конфліктів. Тяжючи до античних полісів, Тіра в першій половині III ст. до н. е. увійшла до політичного об'єднання західнопонтійських міст, на чолі якого перебував Каллатіс. Однак, коли після візантійсько-каллатійського протистояння за право відігравати провідну роль у Західному Понті ініціатива в цьому об'єднанні перейшла до Візантію, Тіра стала на його бік. У цілому перша половина III ст. до н. е. в історії Тіри характеризується найвищим рівнем економічного і культурного розвитку та досить спокійною зовнішньою військово-політичною ситуацією. Зокрема, на цьому етапі Тіра стала провідним торговельно-посередницьким центром Нижнього Подністров'я [5, с. 332–334].

З середини III ст. до н. е. воєнно-політична ситуація в регіоні знову ускладнюється, що було пов'язано з проникненням туди галатів, бастарнів, пізніх скіфів, а згодом і сарматів. Просування варварів призвело до загибелі в кінці III ст. до н. е. античних сільських поселень на правому березі Дністровського лиману, а Тіра могла перебувати у повній залежності від цих варварських спільнот. У другій половині II ст. до н. е. Тіра зазнала нападу і руйнації з боку варварів, вірогідно бастарнів, які уславилися своєю войовничістю і військовою активністю. Не будучи повністю відбудованим після цієї навали, місто увійшло до складу Понтійської держави Мітридата VI (або було в певній політичній залежності від неї), однак в його державному устрої не відбулося якихось суттєвих змін і воно було формально самостійним полісом. Звільнилася Тіра від понтійської залежності, як і інші західнопонтійські міста, після 72–71 рр. до н. е. [5, с. 333].

Висновки. Проведений у публікації аналіз свідчить, що важливим сегментом функціонування античних держав Північного Причорномор'я в часи грецької колонізації (V–I ст. до н. е.) були різноманітні за змістом і обсягами міжнародні відносини. В їх основі був економіко-господарський розвиток північно-причорноморських полісів і необхідність реалізації одержаної продукції й задоволення власних потреб у товарах для повсякденного побуту. Від самого початку колонізації важливу роль відігравали торгово-економічні і соціальні відносини з величезною варварською периферією. Переважно миротворча політика і висока культура грецьких полісів позитивно вплинули на побут і культуру місцевого населення, сприяючи соціальному розвитку варварських племен і формуванню у них державності. Використовуючи господарські ресурси обширної північнопричорноморської зони, грецькі держави відігравали помітну роль економічного центру в тогочасному житті регіону та за його межами. Завдяки активним багатоплановим торгово-економічним, політичним і культурним зв'язкам з припонтійськими містами, метрополіями та Егеїдою, особливо з Афінами, грецькі держави Північного Причорномор'я були невід'ємною і важливою частиною всього грецького світу, долучалися до прогресивних надбань основних еллінських центрів, запозичували нові елементи у соціальній організації й ідеології. Своєю чергою, північнопонтійські держави відігравали значну роль в економічному розвитку Еллади, збагачували світогляд еллінів новими географічними, економічними й етнографічними знаннями.

Список літератури

1. Археологія Української РСР у 3 т. Т. 1. Київ: Наукова думка, 1971. 278 с.
2. Балух В. Історія античної цивілізації в 3 т. Т. 1. Стародавня Греція. Чернівці: Наші книги, 2007. 656 с.
3. Винокур І., Телегін Д. Археологія України. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2004. 480 с.

4. Геродот. Історія / пер. з давньогр. А. Білецький. Київ: Наукова думка, 1993. 687 с.
5. Давня історія України в 3 т. Т. 2. Скіфо-антична доба / редкол. тому: С. Крижицький (відп. ред.) та ін. Київ: Інститут археології НАН України, 1998. 495 с.
6. Золотарьов М. Міжполісні відносини в Північному Причорномор'ї в кінці V – першій половині IV ст. до н. е. Херсонес, Боспор та Ольвія. *Археологія*. 1991. № 4. С. 28–33.
7. Каришковський П. Про державний устрій Ольвії. *Український історичний журнал*. 1973. № 2. С. 98–101.
8. Крапивіна В. До політичної історії Ольвії середини I ст. до н. е. *Археологія*. 1988. № 63. С. 12–19.
9. Крижицький С., Щеглов О. Про зерновий потенціал античних держав Північного Причорномор'я. *Археологія*. 1991. № 1. С. 46–56.
10. Отрешко В. З історії Ольвійського поліса в IV – I ст. до н. е.
11. Русяєва А. Економічні і культурно-політичні зв'язки Ольвії з Херсонесом Таврійським. *Археологія*. 1983. № 44. С. 7–14.
12. Страбон. Географія / пер. с греч. Г. Стратановський. Москва: НИЦ «Ладомир», 1994. 943 с.

References

1. (1971). *Archaeology of the Ukrainian SSR in 3 vol. Vol. 1. Kyiv [in Ukrainian]*.
2. Balukh, V. (2007). *History of Ancient Civilization in 3 vol. Vol. 1. Chernivtsi [in Ukrainian]*.
3. Vynokur, I., Telegin, D. (2004). *Archaeology of Ukraine. Ternopil [in Ukrainian]*.
4. Herodotus. (1993). *The History. Kyiv [in Ukrainian]*.
5. Kryzhytskyi, S. (ed.). (1998). *Ancient History of Ukraine in 3 vol. Vol. 2. The Scythian–Antique Period. Kyiv [in Ukrainian]*.
6. Zolotarov, M. (1991). Inter-polis relations in the Northern Black Sea region in the late 5th – first half of the 4th century BC: Chersonesus, Bosphorus, and Olbia. *Arkheolohiia [Archaeology]*, 4, 28–33 [in Ukrainian].
7. Karyshkovskiy, P. (1973). On the state system of Olbia. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal [Ukrainian Historical Journal]*, 2, 98–101 [in Ukrainian].
8. Krapivina, V. (1988). On the political history of Olbia in the mid – 1st century BC. *Arkheolohiia [Archaeology]*, 63, 12–19 [in Ukrainian].
9. Kryzhytskyi, S., Shcheglov, O. (1991). On the grain potential of the ancient states of the Northern Black Sea region. *Arkheolohiia [Archaeology]*, 1, 46–56 [in Ukrainian].
10. Otreshko, V. (1982). From the history of the Olbian polis in the 4th – 1st centuries BC. *Arkheolohiia [Archaeology]*, 41, 34–46 [in Ukrainian].
11. Rusiaieva, A. (1983). Economic and cultural-political relations of Olbia with Chersonesus Taurica. *Arkheolohiia [Archaeology]*, 44, 7–14 [in Ukrainian].
12. Strabo. (1994). *Geography. Moscow [in Russian]*.

Надійшла до редакції / Received: 26.08.2025
Схвалено до друку / Accepted: 25.09.2025